

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО

УДК 343.412

СВОБОДА СЛОВА І ПОРУШЕННЯ НЕДОТОРКАНОСТІ ПРИВАТНОГО ЖИТТЯ

Павликівський В. І.,

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін
та адміністративного права
Харківського економіко-правового університету

Анотація: Автор розглядає проблему захисту права на недоторканість приватного життя в діяльності засобів масової інформації. Робиться висновок про те, що права на свободу слова та недоторканість приватного життя визнаються фундаментальними правами людини, які не вступають у протиріччя між собою, а є невід'ємними, притаманними будь-якій людині. В інтересах суспільства законодавством передбачені випадки обмеження кримінально-правової охорони права на недоторканість приватного життя. Встановлено суттєву відмінність у кримінально-правовій охороні недоторканості приватного життя громадян та службових осіб. Підтверджено необхідність подальшого впровадження рішень Європейського Суду з прав людини у національне законодавство.

Ключові слова: свобода слова, недоторканість приватного життя, кримінальна відповідальність, конфіденційна інформація, поширення конфіденційної інформації, журналістська діяльність, засоби масової інформації.

Аннотация: Автор рассматривает проблему защиты права на неприкосновенность частной жизни в деятельности средств массовой информации. Делается вывод о том, что права на свободу слова и неприкосновенность частной жизни признаются фундаментальными правами человека, которые не вступают в противоречия между собой, а являются неотъемлемыми, присущими любому человеку. В интересах общества законодательством предусмотрены случаи ограничения уголовно-правовой охраны права на неприкосновенность частной жизни. Установлено существенное отличие в уголовно-правовой охране неприкосновенности частной жизни граждан и должностных лиц. Подтверждается необходимость дальнейшей имплементации решений Европейского Суда по правам человека в национальное законодательство.

Ключевые слова: свобода слова, неприкосновенность частной жизни, уголовная ответственность, конфиденциальная информация, журналистская деятельность, средства массовой информации.

Annotation: The author considers the problem of protecting the right to privacy in the activities of the media. The rights to freedom of speech and privacy are fundamental right of human, inherent to any person. The legislation provides for cases of limitation of criminal law protection of the right to privacy in the public interest. The author identified a significant difference in the criminal law protection of the privacy of citizens and officials. The study confirms that decisions of the European Court of Human Rights with regard to freedom of speech must be implemented into national law.

Key words: freedom of speech, privacy, criminal responsibility, confidential information, journalists professional activity, media.

Основні міжнародні акти з прав людини проголошують свободу слова та право на інформацію як невід'ємне право кожної людини. Це право включає свободу шукати, одержувати і поширювати будь-яку інформацію та ідеї, незалежно від державних кордонів, усно, письмово чи за допомогою друку або художніх форм вираження чи іншими способами на свій вибір [1-4]. У той же час, проголошені права на свободу слова та свободу інформації, як і будь які інші права, пов'язані з обмеженнями та необхідністю дотримання певних обов'язків. Як зазначається в ч. 3 ст. 19 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, користування цими правами накладає особливі обов'язки і особливу відповідальність [2]. Таким чином, міжнародні акти зі свободи слова мають дуалістичний характер. З одного боку проголошують право на свободу слова, з іншого допускають певні обмеження. Законодавство України встановлює не тільки гарантії забезпечення свободи слова та доступу до інформації, але й передбачає дисциплінарну, цивільно-правову, адміністративну та кримінальну відповідальність за зловживання зазначеними правами. Проведене нами дослідження дозволяє стверджувати про наявність досить

розгалуженої системи кримінально-правових норм, що стосуються обмежень свободи слова та інформації.

Одним з наріжних каменів у сфері забезпечення свободи слова є встановлення межі дозволеного втручання в життя людей та забезпечення недоторканості приватного життя. Вказана проблема є важливою з точки зору практичного застосування конституційного права на свободу слова, у тому числі у сфері професійної діяльності журналістів.

В юридичній літературі проблематикою правового захисту свободи слова займалися П. Берзін, Р. Вереша, С. Головатий, С. Лихова, Т. Лазутіна, А. Марущак, Л. Костенко, О. Красильникова, Д. Кукушкін, Н. Кушакова, однак до теперішнього часу залишаються невирішеними низка питань правового обмеження свободи слова та професійної діяльності журналістів.

Мета дослідження полягає у встановленні правових меж свободи журналістської діяльності в контексті кримінальної відповідальності за порушення недоторканості приватного життя.

Завдання дослідження. Проведення юридичного аналізу складу злочину, передбаченого ст. 182 КК України та визначення змісту конфіденційної інформації про особу.

Стаття 34 Конституції України проголошує право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. З зазначеного права випливає свобода журналістської діяльності, яка знайшла своє закріплення в численних законодавчих актах, зокрема, законах України «Про інформацію», «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», «Про телебачення і радіомовлення», «Про авторське право і суміжні права», «Про інформаційні агентства», «Про рекламу», «Про державну таємницю», «Про внесення змін і доповнень до положення законодавчих актів України, що стосуються захисту честі, гідності та ділової репутації громадян і організацій», «Про Національну раду України з питань телебачення і радіомовлення», «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів», «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації», «Про видавничу справу», «Про систему Суспільного телебачення і радіомовлення України», «Про телекомунікації», «Про доступ до публічної інформації», «Про захист персональних даних». Зазначені законодавчі акти містять доволі широкий перелік прав та свобод журналістської діяльності, в той же час встановлюються певні обмеження, які є необхідними та достатніми в демократичному суспільстві. Відповідно до міжнародних вимог, прийнятих Україною, такі обмеження повинні встановлюватися законом і тільки в необхідних випадках. Ст. 19 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права такими випадками визнає лише: а) поважання прав і репутації інших осіб; б) охорону державної безпеки, громадського порядку, здоров'я чи моральності населення. Ст. 10 Європейської конвенції розширила зазначений перелік, вказавши на можливість обмежень або санкцій, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі, для захисту репутації чи прав інших осіб, для запобігання розголошенню конфіденційної інформації або для підтримання авторитету і неупередженості суду.

Як зазначалося вище, встановлення кримінальної відповідальності за порушення недоторканості приватного життя (ст. 182 КК України) є способом законодавчого обмеження свободи слова та професійної діяльності журналістів у сфері розповсюдження інформації з метою захисту прав та свобод людини. Відповідно до ст. 182 КК України, кримінально караним визнається незаконне збирання, зберігання, використання, знищення, поширення конфіденційної інформації про особу або незаконна зміна такої інформації.

Закон України «Про доступ до публічної інформації» визнає конфіденційну інформацію різновидом інформації з обмеженим доступом. Згідно з ч. 1 ст. 7 згаданого закону конфіденційна інформація – це інформація, доступ до якої обмежено фізичною або юридичною особою, крім суб'єктів владних повноважень, та яка може поширюватися у визначеному ними порядку за їхнім бажанням відповідно до передбачених ними умов.

Розпорядники інформації, які володіють конфіденційною інформацією, можуть поширювати її лише за згодою осіб, які обмежили доступ до інформації, а за відсутності такої згоди – лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини.

Чинне законодавство не містить чіткого та вичерпного переліку видів інформації про особу, які можуть визнаватися конфіденційними, а також не визначає порядку визнання тих чи інших видів відомостей про особу конфіденційною інформацією. Згідно зі ст. 11 Закону України «Про інформацію» до конфіденційної інформації про фізичну особу належать, зокрема, дані про її національність, освіту, сімейний стан, релігійні переконання, стан здоров'я, а також адреса, дата і місце народження. Автори науково-практичних коментарів пропонують більш широкий перелік інформації, яка може бути віднесена до конфіденційної. Зокрема, це відомості про приватне життя особи, майновий стан, інтимні стосунки та будь-яка інша інформація, що стосується способу життя людини і не має публічного характеру [5, с. 434]. Про розширене тлумачення відомостей, що входять до змісту конфіденційної інформації свідчить ст. 7 Закону України «Про доступ до публічної», яка визначає, що конфіденційна інформація – це інформація, доступ до якої обмежено самою фізичною особою. Тобто, в багатьох випадках, особа сама визначає зміст та межі розповсюдження інформації, яка визнається конфіденційною. Нечіткий, описовий характер визначення змісту конфіденційної інформації викликає суттєві складнощі в діяльності засобів масової інформації, а це, в свою чергу, ускладнює правову оцінку дій журналістів у сфері дотримання недоторканості приватного життя.

Посилення суттєвого впливу інформаційної сфери на життя людини, на діяльність держави та суспільства перетворилось на одну з особливостей соціального розвитку ХХ ст. та початку ХХІ ст. Соціальна активність громадян – одна з невід'ємних складових успішного вирішення різних завдань економічного, політичного і соціального характеру. Визначальним фактором такої активності на сучасному етапі розвитку суспільства виступає діяльність ЗМІ. Більш ніж красномовним підтвердженням тому є стрімке зростання ролі друкованих ЗМІ, радіо, телебачення, а тепер ще й Інтернету, в повсякденному житті наших громадян і практично у всіх сферах суспільного життя. За допомогою засобів масової інформації можна в максимально короткі терміни донести необхідну інформацію кожному громадянину, незалежно від його місцезнаходження, а слово журналіста, що є якісним результатом свободи слова, в більшості випадків здатне докорінно змінити громадську думку. В той же час, така свобода не повинна посягати на права інших людей, обмежувати їх або заподіювати шкоду. Ст. 6 Закону України «Про доступ до публічної інформації» допускає обмеження доступу до інформації при дотриманні сукупності наступних вимог:

1) виключно в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для

охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя;

2) розголошення інформації може завдати істотної шкоди цим інтересам;

3) шкода від оприлюднення такої інформації переважає суспільний інтерес у її отриманні.

Відсутність хоча б однієї із зазначених вимог унеможливорює обмеження доступу до інформації.

Необхідність дотримання розумної рівноваги в питаннях свободи слова та недоторканості приватного життя простежується в рішеннях Європейського Суду з прав людини. Причому Суд, як до речі, й американські суди, розрізняє втручання в приватне життя та критику посадових діячів і приватних осіб. Для посадових осіб кордони подібного втручання преси в їх життя та критики (часто навіть такої, що не засновується на фактах) набагато ширше, бо вважається, що, погодившись на високі посади, вони добровільно дають згоду на те, щоб їх слова і вчинки підлягали ретельному розслідуванню з боку ЗМІ. Суд, як це було неодноразово підкреслено в його рішеннях, вважає, що політики мають достатньо способів впливати на відповідальність мас-медіа і доведення до громадськості своєї точки зору, крім судового втручання, і тому в більшості випадків під час конфліктів між мас-медіа та політиками Суд встає на бік преси. Інакше може порушитися право громадськості контролювати уряди своїх країн. А це право більш вагомим, ніж право окремих урядовців на недоторканість свого приватного життя чи захист від несправедливої критики. Відтак, ті судові санкції національних судів щодо захисту посадових осіб від критики мас-медіа приречені на скасування в Європейському Суді, а країни - на осуд за порушення статті 10 Євроконвенції [6, с. 138]. Яскравим прикладом зазначених тенденцій є рішення Європейського Суду у справі «Швабе проти Австрії» (вирок від 28 серпня 1992 р.). Журналіст був засуджений за те, що поряд з критикою високопосадовця, згадав про злочин, вчинений політиком, вирок якого вже був здійснений. Європейський Суд виправдав Швабе зазначивши, що деякі карні злочини (навіть вчинені з необережності) можуть бути визнані необхідними факторами для визначення придатності людини працювати на тій чи іншій посаді, а тому підлягають оголошенню та доведенню громадськості [7]. Таким чином, межа недоторканості приватного життя представників влади є вужчою від загального права людини на приватне життя. Суд у своїй практиці (а його рішення є також обов'язковими для національних судів країн-членів Ради Європи) постійно підкреслює роль мас-медіа, як охоронця громадських інтересів у демократичній державі, та наголошує на обов'язках ЗМІ інформувати аудиторію про все те, що викликає громадський інтерес у соціумі. Суд неодноразово наголошував, що представники влади будь-якого рангу повинні цілком нормально сприймати критичні виступи преси на свою адресу, вони повинні бути більш відкритими щодо критики ЗМІ, аніж інші пересічні громадяни.

Крім того, обмеження свободи слова не можуть стосуватися інформації, у тому числі конфіденційної, якщо вона вже була оприлюднена іншими засобами масової інформації. Так, у вересні 1985 року за розпорядженням уряду Великобританії було розпочато кримінальне провадження стосовно розголошування конфіденційних відомостей газетами «Обсервер» і «Гардіан» та накладено заборону на публікації цими періодичними виданнями мемуарів відставного співробітника секретної служби Великобританії. У подальшому книга була опублікована в США і в значній кількості придбана громадянами Великобританії. Незважаючи на це, уряд вимагав продовження заборони публікації цих мемуарів у Великобританії. Європейський Суд, розглянувши матеріали, прийняв таке рішення. Період заборони публікації слід було поділити на два періоди, перший, до публікації мемуарів у США, в цьому випадку «Обсервер» і «Гардіан» на законних підставах були обмежені у свободі слова, у зв'язку з необхідністю забезпечення інтересів національної безпеки. Другий період, після публікації, на думку Суду був пов'язаний з порушенням свободи слова, у зв'язку з тим, що з цією інформацією громадяни мали можливість ознайомитись з інших джерел, а тому заборона не мала «необхідності в демократичному суспільстві» [8]. Таким чином, і в цьому випадку, вбачається обмеження дії ст. 182 КК України та пріоритетність свободи слова та інформації у суспільстві.

Слід зазначити, що більшу частину рішень Європейського суду стосовно свободи слова та її обмежень у сфері недоторканості приватного життя втілено на законодавчому рівні. Так, статтю 42 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» встановлено, що редакція, журналіст не несуть відповідальності за публікацію відомостей, які не відповідають дійсності, принижують честь і гідність громадян і організацій, порушують права і законні інтереси громадян або являють собою зловживання свободою діяльності друкованих засобів масової інформації і правами журналіста, якщо вони є дослівним відтворенням публічних виступів або повідомлень суб'єктів владних повноважень, фізичних та юридичних осіб; або відтворенням матеріалів, опублікованих іншим друкованим засобом масової інформації, або ж таємні відомості не було отримано журналістом незаконним шляхом.

Ст. 30 Закону України «Про інформацію» вказує на те, що суб'єкти інформаційних відносин звільняються від відповідальності за розголошення інформації з обмеженим доступом, якщо суд встановить, що ця інформація є суспільно необхідною.

Відповідно до ч. 2 ст. 7 Закону України «Про доступ до публічної інформації» конфіденційна інформація може бути оприлюднена без згоди осіб, які обмежили її оприлюднення в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини.

Таким чином, порушення недоторканості приватного життя засобами масової інформації та розповсюдження конфіденційної інформації про особу у зазначених вище випадках виключають

кримінальну відповідальність журналістів за ст. 182 КК України.

Висновки. Право на свободу слова та право на недоторканість приватного життя визнаються фундаментальними правами людини, які не вступають у протиріччя між собою, а є невід'ємними, притаманними будь-якій людині.

Конфіденційна інформація як предмет злочину, передбаченого ст. 182 КК України стосується тільки інформації фізичної особи. Розповсюдження конфіденційної інформації стосовно юридичних осіб не охоплюється змістом кримінально-правової норми, передбаченої ст. 182 КК України.

У роботі засобів масової інформації необхідним є дотримання балансу між правом соціуму на отримання суспільно значущої інформації та правом на недоторканість приватного життя.

Право на недоторканість приватного життя громадян має суттєву відмінність від права на приватність представників влади. Європейський Суд з прав людини (рішення якого є обов'язковими для України) неодноразово наголошував, що представники влади будь-якого рангу повинні цілком нормально сприймати критичні виступи преси на свою адресу, вони повинні бути більш відкритими щодо критики ЗМІ, аніж інші пересічні громадяни.

Рішення Європейського Суду передбачають випадки, які виключають кримінальну відповідальність за порушення недоторканості приватного життя. Частина з таких обставин закріплена на законодавчому рівні. Зокрема, розповсюдження суспільно значущої інформації, запобігання вчиненню злочинних діянь, публікації інформації, яка раніше вже була опублікована іншими засобами масової інформації.

Нагальною є вимога подальшого впровадження рішень Європейського Суду з прав людини в

національне законодавство стосовно свободи слова та її обмежень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_015 – Заголовок з екрану.
2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_043 – Заголовок з екрану.
3. Факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_086 – Заголовок з екрану.
4. Європейська конвенція з прав людини, 1950 р. // Офіційний вісник України. – 1998. – 13. – №. 270.
5. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року [Текст] / А.М. Бойко [та ін.]; за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К.: Каннон, А.С.К., 2002. – 1104 с.
6. Приступенко Т.О. ЗМІ та влада: право на інформацію / Т.О. Приступенко // Культура народів Причорномор'я: научный журнал / Крымский научный центр Национальной академии наук и Министерства образования и наук Украины (Симферополь), Таврический национальный университет им. В.И. Вернадского (Симферополь), Межвузовский Центр "Крым" (Симферополь). – Симферополь: Межвузовский Центр "Крым". – 2007. – №101. – С. 134-142.
7. «Дело Швабе против Австрии». (жалоба № 13704/88) Постановление Суда. Страсбург, 28.09.1992 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://enot-mmdc.sitetree.ru/european-court/map/single/119> – Заголовок с экрана.
8. «Обсервер» и «Гардиан» против Великобритании Постановление Суда. Страсбург, 26.11.1991 р. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://european-court.ru/uploads/ECHR_Observer_and_Guardian_v_The_United_Kingdom_26_11_1991.pdf – Заголовок с экрана.